

Которуунун негизги өзгөчөлүктөрү туурасында Куранды которуудагы усул жөнүндө

Dr. Ömer BAŞKAN

Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi /TÜRKİYE

ÖZET

Çevirinin temel nitelikleri ve meseleleri bağlamında “Kur’an çevirisinde yöntem sorunu” nun konu edinildiği bu makalede; Kur’an çevirilerinin yapılması ve okunması sürecinde en azından farkında olunması gerektiği varsayılan bir takım öngörülerin tespitine yer verilmiştir. Binaenaleyh makale, genel anlamda çevirinin nasıl bir süreç olduğuna ilişkin çeviri kuramcılarının daha önceden ulaştıkları sonuçlar temelinde, özellikle Türkçeye kazandırılmış Kur’an çevirilerinin sağladığı materyalin/malzemenin yine genel anlamda eleştirisinin sonuçlarından hareketle tespit edilebilecek belirgin yöntem sorunu üzerinden temellendirilmiştir. Ne var ki bu temellendirme; makalenin kaleme alındığı mekânın konu bağlamında gözetilmesi gerektiği varsayılan kendine özgü sınırları gereği, soyut tartışmaların yoğunluğu yerine daha çok mekânda yaşayanları bilgilendirmeye yönelik temel bir amaç ekseninde kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, Kur’an Çevirisi, yöntem, sorun, anlam.

«Куранды которуудагы методика проблемасы» заманбап лингвистика жана тил философиясынын актуалдуу маселелеринин бири катары эсептелсе да, бул макалада которуунун негизги өзгөчөлүктөрү жана маселелери жаатында Курандын которуулусунда жана окулуусунда бир аз болсо да көңүл бурулуусу тийиш болгон кээ бир маселелердин белгиленүүсү туурасында сөз болмокчу. Ошону менен бирге макала жалпысынан которуунун кандай процесс экендигине байланыштуу которуучулардын мындан мурун жетишишкен натыйжаларынын негизинде, өзгөчө түрк тилинде которулган жана топтолгон материалдардын жалпы мааниде аларды сынга алынуусунан улам белгилене турган метод маселесинин¹ негизинде болмокчу.² Бирок бул негиздөө макаланын жазылган аймагына жараша көңүл бурулуусу зарыл катары эсептелгендиктен,³ абстракттуу

¹ Бул белгилүү маселесинин кененирээк түрдө белгилениши жана негизделүүсүнө караңыз., Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Akid Yay., 1989, s. 42 vd.; Aydar, Hidayet. *Kur'an'ı Kerim'in Tercümesi*. Bileşik Yay., İstanbul., 1998; Altıntaş, Halil, *Kur'an'ın Tercümesi ile Namaz*, TDV Yay., Ankara, 1989, s. 58 vd.; Koç, Turan, “Çeviri ve Kur'an'ın Türkçe Çevirileri”, *II. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 243 vd.; Özsoy, Ömer, “Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi” *II. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1995, s. 260 vd., Cündioğlu Dücane. “Türkçe Kur'an Çevirileri ve Yöntem Sorunu”, *II. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1995, 158 vd.

² Курандын батыш тилдеринде которулушунун өзгөчө мааниге ээ экендиги туурасында караңыз., Paret, Rudi, *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1995, 37.

³ Бул макала интеллектуалдык деңгээлде теология илими жаңыдан калыптанып келе жаткан жана эми өнүгүп келе жаткан Кыргыз Мамлекетинде жазылды. Бул негизги маңыз темага байланыштуу Кыргыз тилиндеги Куран котормосунун аздыгынан улам болуп жатат. Себеби маалыматтарга караганда ушул күнгө чейин Курандын эки гана

тартышуунун ордуна ошол аймакта жашагандарды маалыматтандырууга багытталган болуусу тийиш.⁴

1. Куранды которуудагы методдун негизги өзгөчөлүктөрү.

Которуу жалпысынан караганда, эки башка тилде сүйлөгөн адамдар ортосундагы тилдик тоскоолдуктун алып ташталуусу менен алардын өз ара пикир алмашуусун чыңдоо катары аныктама берсек болот. Мындай иш эки тилди жакшы билген адам үчүн оңой көрүнүшү мүмкүн. Усулдук тараптан каралганда болсо, которуу бир гана бир тилден башка тилге гана эмес, бир маданияттан башка бир маданиятка, жадагалса дүйнөгө болгон көз караштын башка дүйнөгө болгон көз карашка өтүүсүн туюнтат.⁵ Ошондуктан которууда кыйынчылык сөзсүз байкалат.⁶ Ушуну менен бирге которууга байланышкан негизги проблеманы түзгөн аталган кыйынчылык, *ар бир которуу - жоромол*⁷ деген теория аркылуу туюнтууга болот.⁸ Ал эми мунун кандай мааниге келгендигин талкуулануусу, б.а. аталаган цитатанын ышпаарат кылган арка маанисиндеги планды аныкталып белгилениши которуунун негизги кыйынчылыктарынын белгиленүүсү жагынан да өтө баалуу башталыш жери болушу мүмкүн. Бул сыяктуу тартышуу которуу ишинин өзгөчөлүктөрүнүн чегинде түзө ала турган макаланын негизги маселелеринин бири катары каралып, өзгөчө маанини пайда кылууда.

Которуунун бир гана бир тилден тааныш тилге которулуусу эмес экендигине байланышкан өкүм,⁹ ар бир тилдин чындыгында ошол тилде сүйлөгөн адамдардын маданияты, андан да ары дүйнөгө болгон көз караш менен жаралуу (бытье) байланышы жагынан негизделүүдө. Чындыгында «ар бир тил ошол маданияттын ритуалдары менен белгилүү бирикмелер, салттар, кыймыл аракеттер, баалуулуктар, кыскасы материалдык адам жашоосу менен тыгыз байланышта».¹⁰ Башка жагдайдан каралганда которуу, түрдүү маданий чөйрө менен чектелген маанинин дагы эле түрдүү

кыргызча котормосу бар экендиги белгилүү. Алгачкы котормо 1991-жылы Эрнест Турсуновдун, И. И. Крачковский жана Г. С. Саблуков тарабынан орус тилине которулган Куранды негизге алып, кыргыз килине которгон Китебидал эми экинчиси болсо Алауддин Мансур тарабынан арапчадан (Оригинал китептин өзүнөн) кыргыз тилине которгон Ыйык Куран болуп эсептелет. 1999-жылы Бишкекте басылып чыккан.

⁴ Кыргыз өлкөсүнүн өнүгүп келе таткандыгы туурасындагы маалыматка караңыз., Mustafâ Erdem, *Kirgiz Türkleri: Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, ASAM Yay., Ankara, 2000, 46-49, 82 vd.

⁵ Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1994, 14-15.

⁶ Кеңири маалымат үчүн караңыз., Cary, Edmond, *Çeviri Nasıl Yapılmalı?*, çev. Mete Çamdereli, İnsan Yay., İstanbul, 1996, 16 vd.

⁷ Göktürk, a.g.e, 48.

⁸ Бул кыйынчылык ачыктоо(жоромол) илиминин пайда болушуна өбөлгө түзгөн өзөгүнө тийиштүү болууда. Буга кошумча, өзгөчө ачыктоонун, бул ой пикирлердин негизинде которуу ишинин бир гана тил билими деп эсептөөгө болбойт. Ачыктоо жана негизги куралдары туурасында кенен маалымат үчүн караңыз., Gadamer, H. G., "Hermeneutik", *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) Üzerine Yazılar*, der., ve, çev., Doğan Özlem, Ark Yay., Ankara, 1995, 11 vd.

⁹ Бул негиз үчүн караңыз., Göktürk a.g.e, 14.

¹⁰ Göktürk, a.g.e, 15.

чектөөлөр менен жаңыдан аныктама берилүүсү катары эсептелинет.¹¹ Которуунун мисалы, тескерисинен салынган кийизге¹² салыштырганда анын бардык оймо чиймелеринин бетинде болсо да андагы сулуулуктун жана кооздуктун көрүнбөөсү сыяктуу эч качан которула турган булак тилдеги маанини толук жеткиликтүү деңгээлде жеткирүү болбой тургандыгы ачык айкын көрүнөт. Мисалга бир Африка уруусунун тилинде абдан сонун сый тамактын башкы нерсеси болгон “Тарангуланын” (уулуу жөргөмүш), башка маданияттын ичинде кайсы тилде болсо да жапайы, зыяндуу айбан деген мааниге келүүсү; ар бир тилдин ичинде болгон өзүнчө сырлар менен тыгыз байланышта болгондугун мисал катары айтсак болчудай. Дагы эле мисалга Япон тилинде маани жана маңызы жагынан айтылган «жок» деген сөздүн он алты түрү менен колдонулган сөздүн ордуна Англис тилинде жалгыз жок деген түрү¹³ менен которуу маселенин биз ойлогондой оңой эмес экендигин көрсөтөт. Бул кыйынчылыкты жеңип өтүүгө байланышкан айтылган теориялардын колдонуудагы текст катары аныктама берилген көбүрөөк күнүмдүк колдонулган тилдин өкүм кылган жана адам баласынын негизги муктаждыктарына карата айтылган маанилерди туюнткан башкача айтканда тилдин маанисинин которулуусунда бир гана колдонмо курал катары усулдук тексттердин котормосунда функционалдуулук сөз болуп жатат. Бирок ошол эле теориялардын айтылуу түрүнүн мааниге жашоо берген өзүнө тийиштүү дүйнө менен тыгыз байланыш ичинде берилгендиги, б.а. тилдин бир гана байланыштыргыч катары эмес, коюлган максатка жетүүдө канчалык даражада адабий экендиги маанилүү талаш-тартыш чордонунда.¹⁴ Ошондой эле которууну *мажбур түрдө бузуу* иши деп белгилөө түшүнүгү¹⁵ да бул талаш тартыштын айланасында болууда.

Белгилей кетүүчү нерсе которуунун мажбур түрдөгү бузулуу (өзгөртүү) иши катары каралуусу менен бирге негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири болгон байланыш куруу, адам баласы үчүн зор мааниге ээ экендиги чындык. Себеби адамзат тарыхында ар башка тилдерди сүйлөгөн адамдардын, жалпысынан ала турган болсок бир калктын же мамлекеттин байланыш жана мамиле куруусунда жана бир тилден башка тилге которуу өтө маанилүү иш экендиги талашсыз.¹⁶ Бул жагынан эч болбосо белгилүү даражада маанинин так болбоосу жадагалса качууга мүмкүн болбогон чындык экендиги баарына маалым. Муну менен бирге которууга

¹¹ Котормодо негизги кыйынчылык катары жыйынтык чыгаруу жана бул өзгөчөлүктүн кенен негиздемеси үчүн караңыз. Bilen, a.g.e., 31-34.

¹² Аныктама үчүн караңыз., Cary, a.g.e., 42. Котормонун эмне экендиги жөнүндө башка бир планга багытталган салыштыруу төмөндөгүчө берилген: “Экватордук климатта өскөн назик гүлдүү башка климатта өстүрүү.” Бул аныктамага караңыз. Meriç, Cemil, *Bu Ülke, İletişim Yay., İstanbul*, 1998, 96.

¹³ Бул мисал жана тема туурасында кызыктуу ачыктоо үчүн караңыз., Condon, John C. *Kelimelerin Bıyılılı Dünyası*, çev. Murat, Çiftkaya, İnsan Yay., İstanbul, 1995, 56.

¹⁴ Бул талкуу жөнүндө котормо ишинин өзгөчө адабий тексттердин котормосунда анчалык мааниге ээ эмес экендигине байланыштуу жыйынтык жана баскычтар үчүн караңыз., Göktürk, a.g.e., 38 vd.

¹⁵ Бул талкуу жана негиздөө үчүн караңыз., Koç, a.g.m., 38 vd.

¹⁶ Буга окшош жыйынтык үчүн караңыз. Cary, a.g.e., 17; Aydar, a.g.e., 26 vd.

байланыштуу маселеде мажбур түрдөгү өзгөрүүнүн (бузулуунун) камтыгандыгын аныктоо канчалык чындык жана итибарга алынуусу тийиш болсо, которуунун байланыш куруунун эң манилүү жолу болгондугу башкача айтканда адам баласына эң керек болгон нерсе экендиги да анык.

Натыйжада абал которуу ишине байланыштуу негиздүү карама-каршылыкка булак катары кызмат кылуусу менен бирге аталган негиздүү карама-каршылыктын эч болбосо которуу ишинин милдеттүүлүгү менен гармониясын түзө турган туура методду издөөгө багыттайт, б.а которуу иши менен байланыштуу боло турган «методика проблемасы» талкуусу да бул жагдайда пайда болгон. Тилекке каршы; өзгөчө адабий жагы көбүрөөк басым жасалган тексттердин кандай которулуусу керек экендигине байланыштуу так эрежелерди аныктоонун мүмкүн эмес экендиги,¹⁷ которууга байланыштуу боло турган негизги талкуулоо жаатында бир гана биригүүчүлүк принциптеринин иштелип чыгуусуна жол ачууда. Муну менен бирге методика маселесине тийиштүү так чара табуу абдан кыйын көрүнүүдө¹⁸. Мындан улам бул жаатта которуу ишинин чындыгында бир жоромол процессине туура келгендиги чындыгын кабыл алуу менен эч болбоду дегенде көңүл бурулуусу абзел болгон бир канча принциптерге таянуу керек экендигин айтууга болот.

Ошентип жогоруда айтылгандардан туура котормонун болуусу жана окулуусу процессинде биригүүчүлүк өзгөчөлүгүнө ээ болсо да жок дегенде көңүл буруубуз керек болгон негизги принциптерди төмөнкүдөй атап өтүүгө болот:¹⁹

Баарынан мурда которуучу адамдын которуп жаткан тилин жана которо турган тилдин грамматикалык өзгөчөлүктөрүн билүүсү - туура которуу методунун биринчи милдети болуп саналат. Бирок маанинин сөз жана сүйлөмдөрдүн да ары жагындагы байланыштар жолунда маанинин мүнөздөлгөндүгүнөн аракеттенип, которуучунун которуп жаткан жана которо турган тилдин грамматикалык өзгөчөлүктөрүн жана тилдердин ичинде болгон социалдык, маданий өзгөчө байланыштары жөнүндө маалыматка ээ болуусу, б.а. ал кишинин тилдердин лингвистикалык маалыматка ээ болуусу керек экендигин белгилеп олтурат. Дагы эле «каторула турган текст түрү менен практика жүзүндө колдонула турган котормо методунун ортосундагы өзгөчө байланыштын»¹⁹ түзүлүүсү үчүн мүмкүнчүлүк түзө турган маалыматтын жанында которуп жаткан тилдеги текст өзүнө тийиштүү усулдук адистикти (профессияны) милдеттүү кылып жаткан болсо, ал жөнөмдүүлүккө ээ болуу да өтө маанилүү. Себеби тил жана мазмун өзгөчөлүктөрү бири биринен айырмалуу тексттердин котормолорунда окшош методдун жана окшош маалымат тартибинин тексттерде колдонгон милдети, функциясы, логикасы абалында жана

¹⁷ Göktürk a.g.e. 48.

¹⁸ Бул белгилөө жана негиздөө үчүн караңыз., Rifat Mehmet: *Homo Semioticus*, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1996, 9.

¹⁹ Бул өзгөчө байланыштын стадиялары үчүн караңыз., Göktürk a.g.e., 18

жеткиликтүү берилүүсү мүмкүн эмес.²⁰ Айрыкча текст түрүнүн салты ар тарабы менен алдыбызда коюлса кайсы тексттин байланыш куруу методу менен башкача сөз менен айтканда кабардын жеткирилүүсү максатында тийиштүү деңгээлде которулуусу, ал эми буга карата түшкөн кайсы тексттердин тилдик формасына басым жасалып которулуусу дагы оңойураак чечим чыгарууга мүмкүндүк түзөт.²¹

Көңүл бурууну талап кылган эң негизги принциптердин бири, жогоруда айтылгандардан төмөнкүдөй натыйжа чыгарсак болот; адабий мазмунга ээ тексттердин котормосунун ошол бойдон которулбай тургандыгы чындык болуп эсептелет.²² Мындай болгон учурда адабий жагы басымдуулук кылган тексттердин которулуусунда бир гана оригинал тексттин мазмунундагы көрүнүктүү маалыматтын өткөрүлө турган²³ анын үстүнө мындан мурун айтылган бир ой пикирдин эч болбосо ар бир «каторуу иши өз алдынча ачыктоо» сунушунун чектерин бузуусу анык.

II. Куранды которуудагы метод маселеси.

Куран, «өзүнүн айтууларынын негизинде Алла тарабынан ырайым, мээрим, хидаят, туура жолго үгүттөөчү, сүйүнчүлөөчү катары жөнөтүлгөн, кудайга тийиштүү экендигин далилдеген кемчилдик жана жетишсиздиктерден оолак, бир адам, бир ойчул даанышмандын кыялдануусундагы сөздөрү болбогон, руханий күчкө ээ адамдарга (мисалга поп, Рим папасы сыяктуу) да тийиштүү кылына албагандыгы ачык айкын жана өзгөчөлүктө, Раббаний (Кудай тийиштүү) болгон инсандарга жиберилген илахий материал жана каалоолор жыйындысы болуп эсептелет.»²⁴

Мындай аныктама; Куранга ишенген бир адамдын көз карашы тарабынан айтылган. Ошондуктан чегинен ашкан моралдык кайгысы менен ишенбегендер тарабынан тартышууга ачык кабыл алынса да,²⁵ Курандын жок дегенде дүйнөнүн 14 кылымдык тарыхына тете жана ушул күнгө чейин өзгөчөлүгүн коруган бир маданияттын мусулман маданиятынын негизги элементи, жада калса «куруучу тексти»²⁶ экендиги талашсыз.²⁷ Айрыкча Куран текстинин арап тилиндеги кайталангыс кереметтүү өзгөчөлүккө ээ

²⁰ Göktürk a.g.e., 19

²¹ Göktürk, a.g.e., 35; темага байланыштуу буга окшош белгилөөлөр үчүн караңыз. Cary: a.g.e., 33

²² Göktürk, a.g.e., 42

²³ Göktürk, a.g.e., 42

²⁴ Kılıç, Sadık, *İslam'da Sembolik Dil*, İnsan Yay., İstanbul 1995, 27.

²⁵ «Талкууга ачык» белгилөөсү өзгөчө ориенталисттердин Куранга жана мусулман дүйнө көз карашына карата көз караштарына белгилүү бир перспектива катары чагылдырылган жана жалпы маанисинде Исламга карама-каршылыктын формаландырган Курандын илахийлигине (кудайга тиешелүүлүгүнө) байланышкан индивиддик шектерди камтыган аныктамаларына карата колдонулган. Ориенталист сөзүнүн Куранга жана мусулмандарга карата көз карашы жана жалпы жыйынтыгы үчүн караңыз. Başkan, *Kuran Yorumunun Politik Bağlamı -Mevdudi Örneği-* (Basılmamış doktora tezi), 157 vd.

²⁶ «Куруучу текст» термини жана мазмуну үчүн караңыз, Arkoun, *Felsefe Tarih Siyaset Üzerine Konuşmalar*, çev.,Yasin Aktay, Cemaleddin Erdemci, Vadi Yayınevi., Ankara, 2000, 13vd.

²⁷ Бул баалоо жана далилдер үчүн караңыз,Başkan Ömer, a.g.e., 7 vd., .Esed Muhammed, *Kuran Mesajı Meal-Tefsir*, çev.Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay.,İstanbul ,1997, Önsöz, XXI-XXII.

болушу, башкача айтканда тили жана адабияты жагынан эң жогорку даражага ээ болгондугу да²⁸ бул чындыктын темага байланыштуу эң маанилүү ордун билдирет.²⁹ Ошону менен бирге Курандын башка тилде жазылышы же окшош которулуусу мүмкүн болбогондугу³⁰ которгон адамды да аны окуганды да чектөөгө алат.

Курандын өзүндө бүткүл инсандар үчүн «чындыкка алып баруучу башчы, туура жолго жетелөөчү» экендигин кайра кайра баса белгилейт.³¹ Курандын бул билдирүүсүнүн чындыгы «сурамжылоо»³² үчүн дагы окулуп туюлуусу үчүн башкача айтканда «каторулуусу» шарттуу көрүлүүдө. Бул абал, Курандын арапча болгондугу талашсыздык менен бирдикте каралганда, Курандын эч болбосо түшүнүлүүсү үчүн арапчадан башка тилдерге которулуусу керектүү экендиги, б.а. анын которулуусу мажбур экендиги өзүнөн өзү майданга чыгууда. Кантсе да 14 кылымга созулган көптөгөн Куранды түшүндүрүү аракеттери бул керектүүлүктүн натыйжасы экендиги байкалат. Бирок мурун белгилеп өткөндөй эле эгер котормо ар түрдүү тилдеги тексттин түшүндүрүлүүсүнүн негизги деңгээли катары аныктама бериле турган процессти айткан болсо³³ (буга Курандын котормосу да кошо) жана бул процессте бир аз болсо да ийгилик мүмкүнчүлүгүнөн сөз кылынса, бул милдеттүүлүктүн кааласа каалабаса да, бир канча негизги принциптер менен чектелүүсү да ошол эле учурда милдеттүү түрдө көрүлүүдө.

Бул негизде Курандын котормосундагы метод проблемасы үстүндө талкуу жүргүзүү үчүн жогоруда белгилегендей негизги принциптер менен Курандын кандай котормо экендигин белгилөө тийиш.³⁴ Курандын кандай котормо объектиси (материалы) экендигине чечим чыгаруу үчүн Курандын жана тафсир тарыхынын эң керектүү жана тартышмалуу маселелерин камтыган жана Курандын текст түрүнө келүү тарыхын изилденип иликтенүүсү иши менен мүмкүн көрүнүүдө. Мындай сурамжылоо (изилдөө) иши котормочу үчүн оор жана узак мөөнөттүү иш болгондугу акыйкат. Башкача айтканда белгилүү принциптерге таянып, Куранды башка тилге которуу иши, Куран жана тафсир тарыхына байланыштуу абдан дыкаттык менен майда чүйдөсүнө чейин изилденгенден кийин гана ийгиликке жетүүгө

²⁸ Бул сыяктуу салыштыруу үчүн караңыз., el-Huli, Emin, *Kuran Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. .Mevlüt Güngör, Kuran Kitaplığı Yay., İstanbul, 1995, 68 vd.; Esed, a.g.e., XXII vd.; Koç, a.g.m., 246.

²⁹ Куранга байланыштуу бул негиздөө жана фундаменттештирүү үчүн караңыз. Fazlurrahman, "Kuran'ın Başka Dillere Çevirilmesi", *İslami Yenileme Makaleler II*, der ve çev., Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999, 35-36.

³⁰ Ушул сыяктуу корутундуга караңыз. Koç, a.g.m., 246.

³¹ Kuran, 7/158, 17/9, 81/27.

³² Бул белги мурдагы буйрукта ишенбегендердин көз карашыны баалоо керек болгон жана Курандын Мухаммеддин сөзү болгонун айтышкан ориенталисттик көз карашка алып баруучу өзгөчөлүктү камтыган. Бул көз караштын кеңири мүнөзү үчүн караңыз., Cerrahoğlu İsmail, "Oryantalizm ve Batı'da Kuran ve Kuran Üzerine Araştırmalar", A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1999, c.XXXI, 95 vd.; Paçacı, Mehmet, "Oryantalizm ve Çağdaş İslamcı Söylem", *İslamiyat*, Ankara, 2001, c.4, sayı:4, 92; Başkan., a.g.e., 159.

³³ Котормочуга тийиштүү жыйынтык үчүн караңыз. Bilen, a.g.e., 22-23.

³⁴ Ошол эле керектөө үчүн караңыз. Özsoy, a.g.m., 260.

болот. Чындыгында Курандын аяттарынан «Мухаммеддин өзүнүн сөздөрү»³⁵ деп белгилене турган Ислам маданиятынан узак турган немец орианталисти Пареттин да бул алгачкы иштин маанилүүлүгүнө жана мунун керектүүлүгүнө байланыштуу темадагы ынануусу³⁶ маселенин маанилүүлүгүнө тийиштүү көңүл бурарлык жана сабак берүүчү өзгөчөлүктө. Ошону менен бирге мындай эмгек жасабаган котормочунун которуп жаткан (булак) тил болгон арап тилин эң жогорку даражада жакшы билүүсү да, - Пареттин айтуусу боюнча- эч болбосо «азыраак ийгилик божомолу жөнүндө сөз кылуу» мүмкүнчүлүгүн чектөөчү маанилүү кемчилдик катары көрүлүүдө. Себеби мындай кемчилдик Куранды башка тексттерден айырмалаган негизги өзгөчөлүгүн түзгөн, Куран тилинин алгачкы аян кылынган күндөрдөгү коомдун кыял күчү жана элестетүүсү маданият жана үрп – адаттарын жалгыз көрсөтүүчү эмес, ошол эле учурда түп тамырынан өзгөрткөн жана муну 14 кылымга жакын жашап келген характерин көңүлгө албоо сыяктуу таза котормо убагында өзгөртүүсүз бир негизди аттап өтүү³⁷ маанисине келет. Эседдин да туура белгилегениндей эле аталган принциптер тапталуусу менен аткарылган котормонун, Курандын негизги маани маңызынан бүгүндөй оолак бир жыйынтык чыга тургандыгы өкүмүн берет.³⁸

Буга чейинки аныктамаларда «Куран кандай котормо объектиси?»-деген суроого жооп берүү чектелгендигин эске тутуу менен мурунку изилдөөлөр жыйынтыгында үстүртөн бир иликтөөдө; Куран, кийинчерээк мусхаф (китеп) абалына келсе да, «илимий бир текст» өкүмү деген нерсеге туш келбегендигин ачык эле көрсөк болот.³⁹ Мусулман болсун болбосун өмүрүнүн көбүн Куранды которуу ишине арнаган изилдөөчүлөрдүн орток пикири боюнча⁴⁰ Куран, жөнөкөй бир текст критериялары боюнча баалоого мүмкүн болбой турган өзгөчөлүктөргө ээ болуу чындыгы, б.а. көп убакытты талап кылган изилдөөнүн натыйжасында аныктала турган жалгыз гана Куранга таандык өзгөчөлүктөрдү билмейинче которуу аны ийгиликке алып келбейт.

Бул жерге чейинки маалыматтардан чыккан тыянак; Куран котормосундагы метод проблемасын талкуулай баштаган учурдан бери уланып келе жаткан маселе- «Куран кандай котормо объектиси» экендигин да өз алдынча изилдене турган кеңири маселе экендиги майданга чыкты.

³⁵ Маалымат үчүн караныз. Paret, *a.g.e.*, 38.

³⁶ Пареттин темага байланыштуу маалыматтарынан бири «Мен ушуну билем., (Куранды) которууда бир аз ийгиликке жетишүү үчүн ; сөздүкү,нахв,метод жана мааниси жагынан абдан жакшы иш жүргүзүү керек . Бул темада Josef Hodoritz сыяктуу так жана Куран билиминин устасы да болсо ,өзүндө бул шарттардын толугу менен болбогону адамды ойлонотот». Маалымат үчүн караныз., Paret, *a.g.e.*, 40.

³⁷ Салыштыруулар үчүн караныз, Esed *a.g.e.* (котормочунун баш сөзү) XIV.

³⁸ Esed, *a.g.e.*, (Баш сөз) XXII-XIV.

³⁹ Бул баалоо жана негиздөөлөр үчүн караныз., Özsoy, *a.g.m.*, s. 260vd.

⁴⁰ Мисалга караныз; Esed, *a.g.e.* XXII vd.; Paret, *a.g.e.* 40-41; Ateş, Süleyman, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali, Yeni Ufuklar Neş.*, İstanbul, t.s., Önsöz (Tercüme Ne Demektir? Kısmı); ayrıca bkz., Ateş, *a.g.e.*, a.y.'den naklen, Fransızca bir Kur'an çevirisi yapan Edouard Montent ve Meşhur Kur'an'ın İngilizce çevirisinin çevirmeni Marmaduke Pickthall'ın konu bağlamındaki ifadeleri.

Биз болсо мунун негизинде киришүүдө баса белгилеп кеткендей, бул темага байланыштуу бир макаланын функциясынын, маселенин абдан терең мааниси менен, окуучуну кеңири маалыматтандыруу максат кылынгандыгы көмүскөдө калбоосу зарыл. Натыйжада макаланын негизги максатына ылайык, буга чейинки белгиленген принциптерди аткаруулары, илимий деңгээлдеги бир нече тилдеги котормолордун жалпы өзгөчөлүктөрү менен төмөндөгүчө жыйынтык чыгарсак болот.

Ар бир котормо -Куран котормосу болсо да- акыркы иликтөөдө маани өзгөчөлүгү сөзсүз болот. Буга параллель кеңири деңгээлде которгон да, окурман да бул жыйынтыктын кандай мааниге ээ экендигин, маанини да туура кабыл алып -котормону окуганда- колдонулушу кийинки деңгээлде өтө маанилүү. Котормочунун чектелүүсү тийиш болгон тар деңгээлде карай турган болсок; Куранды кандайдыр бир тилге которуу иши, жалпы алганда Ислам философия тарыхы, жекече алганда болсо арап тили жана адабиятынын Куран менен тафсир тарыхы боюча көп тилдер негизинде пайда болгон өзгөчөлүккө ээ экендиги анык. Аны менен бирге которула турган тилдин (Куран котормосунун тили) да илахый (кудайга тиешелүү) кабарлардын маанисин байланышта болгон жана жашап жаткан чөйрөсүндөгү тилдин грамматикалык жана лингвистикалык эрежелерине ылайык таасирдүү метод менен жаңыдан жандандырыла турган даражада жакшы билинүүсү кез жаздымда таштоого болбой турган өтө маанилүү өзгөчөлүк болуп саналат.

Жогурудагы шарттарга ээ котормочулардын котормолорундагы; котормого берилген аттан, бир канча аяттардын болжолдуу маанилери боюнча аты да анын түшүндүргөндүгүн «эмне үчүн бул маани тандалгандыгы» тууралуу эң назик таасир эте турган жерге чейинки бул өзгөчөлүктөр анча көп колдонулбагандыгын көрүүгө болот. Мисалга Фазлуррахман да баса белгилегендей; ⁴¹ котормо бир жоромол экендигинин түшүнүгүндө болгон, А.Ж.Арбейдин жана Мухаммед Пикхалдын англис тилине *The Koran Interpreted* (Жоромолдонгон Куран) жана *The Meaning of The Glorious Qur'an: An Explanatory Translation* (Ыйык Курандын мааниси, түшүндүрмөлүү Куран) сыяктуу ат менен атоолору⁴², о.э. Мухаммед Эседдин "Куран кабары" ⁴³ маркум Хасан Басри Чантайдын (1964) *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*⁴⁴, Сулайман Атештин, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meal-i* (Кураны Карим жана улуу мааниси), маркум Элмалылы Мухаммед Хамди Язир (1942) сыяктуулардын котормолорунда маани-маңыз чектүүлүгүн белгилегендиги тафсирине жазган баш сөзүндөгү (Мукаддима) абдан таамай негиздөөсү жогоруда айтылгандардын маалыматына ээ экендигинин ышараты болуп саналат⁴⁵. Аталган бул

41 Аталган далил жана жыйынтык үчүн караңыз., Fazlurrahman, a.g.m., 38-39.

42 Kapa; Fazlur Rahman, a.g.m., 39.

43 Котормонун өз аты: *The message of The Qu'ran'* dr. Bkz.Asad, Muhammad, *The Messaga of The Qu'ran*, Dar el-Endilüs, Gibraltar, 1980.

44 Çantay, Hasan Basri, *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*, I-III, Elif Ofset, İstanbul, 1979.

45 Тема жагынан абдан далилдөөчү жана жетиштүү талкууну жана негиздөөнү өз ичине камтыган Түркчө Куран Тафсири жана Меал (котормо) адабияты арасында тартышмасыз орду

котормолор негизинде үстүртөн жасалган изилдөө натыйжасында да, аталган котормолордун аттарына да таасир эткен орток дыккаттыктын дээрлик баарында биргелешкен бир өмүр бою жасалган изилдөөлөр менен иликтөө иштеринин мөмөсү болгондугу ачык айкын көрүлөт. Тилекке каршы бул дыккаттыкка маани берилбей тескерисинче жасалган котормого да «Куран», «Ыйык Куран», “Кудайдын буйругу”, “Курандын Түркчөсү”, “Түркчө Куран” жана башка ушул сыяктуу темаларда абдан максаттуу деп эсептелген темалардын берилгендигин айтууга болот.⁴⁶

Муну менен бирге окурман катмарына карата айта турган болсок, биринчиден Курандын бир котормосунун темасынан, кириш сөзүндөгү Куран котормосунан эмнени түшүнгөндүгүнө байланышкан ачыктоолоруна ал жерден да тандалган маанисин далилдери менен биргеликте эмне үчүн тандалып алынгандыгына тийиштү негиздөөнүн бар же жок деген чечимге келүүгө чейин кыска изилдөөнүн да ал котормо туурасында жетиштүү маалымат бериле турган башкы изилдөө боло ала тургандыгын айтууга болот.

Жыйынтыктап айтканда, жоромол (ачыктоо) сыяктуу чексиздикке карата жасалган аракет менен бүткүл адамдарга туура жолду көрсөтүү максатында жөнөтүлгөн акыркы илахий (Кудайга тиешелүү) ыйык кабарлардын жыйнагын камтыган ыйык Курандын адамдарга берген багытын белгилеген Куран котормосу процесси, илимий жактан да, нравалык жактан да абдан олуттуу мамиле жасоону талап кылган аябай туура критериялардын белгиленүүсү зарыл экендигин түшүнүп-туюлуусу талап кылынат. Натыйжада жасалган ишти (аракетти) позитивдүү же негативдүү түрдө багыттап турган эң керектүү фактор, бул түшүнүктүн сезимталдыгы жана өзгөчөлүгү катары каралат. Эч болбогондо илимий же адеп-ахлактык дыккаттыктын формаландырган (түзгөн) багытталуудагы мүмкүн болушунча жасаган далил келтирүүлөрүбүз котормо теоретиктеринин белгилешкен “*болбосо болбойт жыйынтыктары*” өмүр бою Куран үстүндө эмгектенишкенден кийин да, Куран котормосу аракетин шексиз ага берилүү менен мамиле жасоолору керек болгон бир топ принциптерди көңүлгө албоолору эч мүмкүн эмес, б.а. аталган принциптерге көңүл көнүп аткаруулары талап кылынат.

болгон Элмалылы Хамди Язырдын айткан негиздөөсү үчүн караңыз. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Din Kuran Dili, I-X*, Eser Neşr., İstanbul, 1979, Mukaddime.

⁴⁶Аталган аттар менен жарыяланган Куран котормолору, үлгүлөрү жана критикалары үчүн караңыз. Cündioğlu, a.g.m., 158 vd.